ISSN 2181-7138

МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

3/2-сан

Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының 25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлиги тәрепинен 2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды. №01-044-санлы гүўалық берилген.

Нөкис

3/2-сан *2024*

июнь

Шөлкемлестириўшилер:

Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириў Министрлиги, ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ
Сапардурды АБАЕВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Интизар АБДИРИМОВА
Тўлқин АЛЛАЁРОВ
Марифжон АХМЕДОВ
Умида БАҲАДИРОВА
Фархад БАБАШЕВ
Ботир БОЙМЕТОВ
Гулзода БОЙМУРОДОВА
Шахло БОТИРОВА
Маманазар ДЖУМАЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Алишер ЖУМАНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Холбой ИБРАГИМОВ
Шохида ИСТАМОВА
Умида ИБРАГИМОВА
Лола ИСРОИЛОВА
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз, Қазақстан)
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Меруерт ПАЗЫЛОВА
Асқарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Захия НАРИМБЕТОВА
Хушбоқ НОРБЎТАЕВ
Улфат МАҲКАМОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Сафо МАТЧОН
Шукурилло МАРДОНОВ
Камаладин МАТЯКУБОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Барлықбай ПРЕНОВ
Раъно ОРИПОВА
Бахтиёр РАХИМОВ
Фурқат РАЖАБОВ
Светлана СМИРНОВА (Москва, Россия)
Дилшода САПАРБАЕВА
Феруза САПАЕВА
Зайниддин САНАҚУЛОВ
Қаххор ТУРСУНОВ
Амина ТЕМИРБЕКОВА
Нурзода ТОШЕВА
Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Вохид КАРАЕВ
Гулмира ҚАРЛЫБАЕВА
Ризамат ШОДИЕВ
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Гавхар ЭШЧАНОВА
Қонысбай ЮСУПОВ

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲӘМ ӘДЕБИЯТ

Safo Matjon. Shukur Sa'dulla she'riyatida so'z dinamikasi va estetik ta'sirchanlik 7
Suyunov B.T., Shofqorov A.M. So'zlarda ma'no taraqqiyoti va tibbiy terminlar semantikasi 12
Abduqahhorova X.A. Tarixga oid terminlar va ularning yasalishi 21
Жарасбаев Н.А. Түркі халықтары фольклорындағы ортақ сарындардың зерттелуі жайынан 25
Дусбаева Н.Н. Грамматическая интерференция в речи студентов изучение языка 34

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Radjapov U.R., Xakimdjanova K., Sabirov S. A., Omarov T. O'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari 39
Лафасов Б.Ж. Талабаларнинг касбий тайёргарлигини педагогик кластер ёндашув асосида такомиллаштиришда малакавий педагогик амалиётнинг ўрни 47
Суяров А.М. Инновацион ёндашув асосида таълим муассасасида бошқарув фаолиятини ташкил этиш шарт-шароитлари 55
Muxammadiyev Q.S. Pedagogik innovatsion klaster tizimida kasbga yo`naltirishning nazariy asosi 60
Baxtiyorova S.I., Ganjayeva Z.O. Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayoni samaradorligini oshirishning klaster texnologiyalari 65
Qodirova N.Z. O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan o'quv-biluv jarayonida o'qituvchining faoliyati 71
Urunova D. M. Jamiyatda inklyuzivlik sharoitida inklyuziv madaniyatni oshirish asoslari 80
Xalimov Z.X. Professional ta'limda va kasb-hunar o'rgatishda baholash va sertifikatlashning roli 85
Турдиев Ж.Р. Талабаларнинг ижтимоий компетентлигини индивидуал ёндашув асосида ривожлантиришнинг педагогик жиҳатлари 89
Komilova Sh.R. Oliy ta'limda raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyati 94
Qurbonmurotov E.A. O'quv jarayonida tabiiy fanlarni fanlararo bog'lab o'qitish texnologiyasi 100
Файзуллаев Р.Х., Сайфиева Ю.Ў. Олий таълим муассасаларида талабаларнинг мустақил таълим олиш кўникмаларини шакллантиришда ўқитувчи ва талаба муносабатлари 104
Рахматуллаева Д., Рахматов Я. Таълимни рақамлаштириш асосида профессионал таълим тизимининг ўқитиш сифатини ошириш омиллари 111
Xalimov Z.X. Professional ta'limda va kasb-hunar o'rgatishda baholash va sertifikatlashning roli 118
Amanova M.A. Professional ta'lim mazmunini integrativ-modulli yondashuv asosida takomillashtirish 122
Amanova M.A. Professional ta'lim muassasalarida integrativ-modulli yondashuv asosida "50810101-qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash va servisi texnik texnologi" kasbi o'quvchilarning umumiy texnik tayyorgarligini rivojlantirishning metodik ta'minotini takomillashtirish 127
Karimova M.B. Tashkilotni boshqarishda ayol va erkak rahbarlarning liderlik masalasi 137
Бахтиёров Б. Б. Раҳбар психологик компетентлигини ўрганишнинг илмий-назарий асослари 142
O'rinov U.A., Raxmatova D.S. Talabalarni kasbiy kompetentligini rivojlantirish mazmuni 153
Ro'ziyeva Z.S. Pedagog kasbiy kompetentligi va emotsional jarayonlarining ijtimoiy psixologik xususiyatlari 160
Mirzakulova N.I. Oliy ta'lim muassasalari talabalarida kasbiy malakani shakllantirishda pedagogik amaliyotning o'rni va ahamiyati hamda takomillashtirish yo'nalishlari 166
Ergasheva G.S. Bo'lajak biologiya o'qituvchisining kasbiy-metodik tayyorgarligiga qo'yiladigan zamonaviy talablar 174

БАСЛАЎЫШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Tosheva N.T.,Quliyeva X.G. MTTlarda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etishning dolzarbligi ... 350
Tosheva N.T., Baxronova A.A. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar muloqotini ertaklar asosida rivojlantirish ... 359
Tosheva N.T., Islomova M.M. MTT musiqa mashg'ulotlarida tarbiyalanuvchilar yosh psixologik xususiyatlarini e'tiborga olish ... 369
O'ktamova N.Sh. Logopedik mashg'ulotlar tarkibida o'yin faoliyatini o'rni va ahamiyati ... 377
Ne'matova Sh.N. "Ilk qadam" davlat dasturi asosida mashg'ulotlarga kreativ yondashuv ... 383
Боймуродова Г.Т., Ashurova X.A. Ўқувчиларни кўникмаларини шакллантиришда фаолиятли ёндашув ва методларнинг ўрни ... 388
Jo'rayeva D.O'. Bo'lajak tarbiyachi - pedagoglarning kasbiy malakalarini baholash asosida maktabgacha ta'limning rivojlanish istiqbollari ... 395
Boymurodova G.T. Maktabgacha ta'limda pedagog-tarbiyachilarni kasbiy-shaxsiy tayyorgarligini takomillashtirishning pedagogik asoslari ... 400
Temirov A.A. Innovatsion yondashuvlar asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarishning nazariy metodik asoslari ... 406
Mavlonov N.Sh., Xalilayev B.T. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktorlarining axborot kompetentligini rivojlantirishda kompetentli va tizimli-axborotli yondashuv ... 412
Xakimova S. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarishda sinergetik yondashuv ... 422
Kayumova D. P. Maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirishning ilmiy nazariy asoslari ... 429
Rabbimova M.M. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarida axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish ... 435
Aliyeva I.O. Xorij tajribasini maktabgacha ta'limga tronsfarmatsiya qilishda milliy metodik yondashuvlarni rivojlantirish ... 440
Shin A.V., Boboyev F.A. Maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarishda direktorlarning shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirish ko'rsatkichlari va mezonlari ... 446
Zakirov A.A., Ashurova M.S. Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarining faoliyati ... 452
Maxmudova D. B. Uslubchi tarbiyachilarini malaka oshirish mohiyati ... 457
Ahmedova L. A. Kasbga yo'naltirishda bola qobilyati va qiziqishini hisobga olishning dolzarbligi va ahamiyati ... 461
Xusanova D.B. Davlat-xususiy sheriklik tushunchasi, shakllari, maktabgacha ta'lim tizimida uning joriy etilishi ... 466
Norbo'tayev X.B., Muhammadiyeva G.Z. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari ... 472
Xakimova D.A. Maktab yoshidagi bolalarni ingliz tiliga o'qitish usullari ... 478
Abdullayeva G.A. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida "Hayot xavfsizligi asoslari" mashg'ulotlarini tashkil etishda xorijiy mamlakatlar tajribasi ... 485
Toshtemirova S. A. Boshlang'ich sinflarda tarixning dastlabki ta'limini tashkil qilish usullari ... 492
Ашурова Х. А. Технология суммативного оценивания при подготовке учащихся начальных классов к международной программе оценивания «ПИСА» ... 503

ТАСВИРИЙ САЪНАТ

Rizayev X.I. Talabalarni ochiq xavoda manzara ishlash qobilyatni rivojlantirish tizimini takomillashtirish ... 508
Анкабаев Р.Т. Тўгарак машғулотларида ўқувчиларнинг бадиий ижодий қобилиятларини ривожлантириш методикаси ... 511
Bahronova Sh.I., Nuriddinova N. O. Xalq hunarmandchilikda zamonaviy o'zbek milliy liboslarining o'rni ... 515
Марасулова И. М. Секреты традиционной керамики Узбекистана ... 520

ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ БАДИИЙ ИЖОДИЙ ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕТОДИКАСИ

Анкабаев Р.Т.
ЧДПУ «Тасвирий санъат ва дизайн» кафедраси
в.б доценти

Tayanch so'zlar: тажриба, педагог, устоз, табиий, ижобий, технология, кўникма, таълим.

Ключевые слова: опыт, педагог, учитель, естественность, позитив, технология, мастерство, образование.

Key words: experience, pedagogue, teacher, natural, positive, technology, skill, education.

Дарс жараёнда тўпланган тажрибалар асосида кўплаб усул ва технологияларни қўллашга тўғри келади, ушбу методлардан бири ижодий тўгарак устахонасида устоз-шогирд анъанаси асосида ишлаш билан бирга компьютер графикасида ишлаш кўникмаларни ўрганиш усули. Бу икки усулдан аудиториялардаги машғулотлар ва дарсдан ташқари пайтлар мустақил таълим, ижодий тўгарак машғулотларида фойдаланиш мумкин.

Ижодий устахонада устоз билан биргаликда ишлаш машғулотлари талабалар ижодий фикрлашлари ва фаолиятларининг ривожланишлари учун самарали имкониятлар яратади. Ижодий устахона педагог учун талабалардаги табиий қобилиятларни амалга ошириш ва уни ҳар хил ижодий фаолиятларда қўллашга ёрдам берадиган замонавий педагогик технологияларни чексиз қўллаш имкониятини яратади. Бу технологияларга - шахсиятга мўлжалланган; талабага ҳар томонлама ҳурмат ва муҳаббат билан ёндашиш, унинг ижодий қобилиятига ишонч билан қараш асосига қурилган - яккама-якка таълим технологияси; талабалар билан бирга мақсадни белгилаб олиш, улар билан бирга ижод қилиш, уларга дўст сифатида қараш, уларнинг қизиқишларига, ижобий ҳиссиётларининг ҳамоҳанглигини яратишга қаратилган - педагогик ҳамкорлик технологиясини; ижодкорлик

имкониятларнинг ривожланиши даражасидаги - табақалаштирилган таълим; муаммоли ҳолатларни яратиш ва талабалар унинг ечимини мустақил равишда топишларини фаоллаштиришга қаратилган - муаммоли таълим; талабанинг шахсиятини тарбиялаш, унинг илмий тадқиқот, ижодий фаолияти қобилиятлари имкониятини лойиҳалаштириш усули бўйича хусусий технологияни қўллаш каби замонавий педагогик технологияларни мисол қилиш мумкин.

Ижодий тўгарак устахонаси методига асосланган усул; қуйидаги мақсад ва вазифаларни амалга оширишни талаб қилади.

- талабанинг таълим жараёнида ва ҳаётий фаолиятида олган билим, кўникма ва маҳоратларини такомиллаштириш;
- мустақил ижодий изланиш кўникмаларини ривожлантириш;
- тасвирий санъатнинг барча тур ва жанрларига қизиқишларини ошириш, ҳар хил материаллар техникаларни ўзлаштириш хоҳишларини ривожлантириш;
- олган билимларини амалда кундалик ҳаётда қўллаш, шахсиятини ва атроф борлиқ ҳақидаги фикрларини тубдан ўзгартириш;
- инсон ҳаёти табиат, санъат, кундалик турмуш билан уйғунлигини идрок этиш ҳақидаги маънавий саводхонлигини ошириш;
- миллий қадриятларни ва урф одатларни севиш, ҳурмат қилиш ҳиссини тарбиялаш;
- жамиятдаги ўз ўрнини топишда, ўз ижодий меҳнат маҳсулларининг жамиятга нечоғлик кераклигини ҳис қилиш, ўтмишдаги аждодларимиз меъросига ҳурмат назари билан қараш ва келажакка ишонч руҳида тарбиялаш;

Ижодий устахонада нимани амалга ошириш кераклигини асосан шогирднинг ўзи танлайди, устоз фақат унинг ишидаги хатоларини тузатиб, қандай тасвирлаш воситаларидан фойдаланиш мумкинлиги ҳақида маслаҳатлар беради. Устоз ва шогирднинг биргаликдаги ҳаракати асосида ижодий фаолият яратилади. Шогирд тасвирий санъатнинг қайси тури ёки жанрида ишни бошлашни хоҳласа, устоз ёрдамида ўзининг фаолиятини режалаштиради: эскизлар бажаради, ишлаш учун материал танлайди, иш жойини тайёрлайди кейин ўйлаган режасини амалга оширишга киришади. Ижодий устахонадаги ҳар бир шогирд - бу ўз асарини томошабинлар ҳукмига қўйишга тайёрланаётган рассом. Тўгаракда ижодий устахона усулида бажарилган ҳар бир иш, ўз ҳолича бир лойиҳа, тугалланган буюм бу конкурс, олимпиада ёки кўргазмага қўйиладиган тайёр маҳсулот. ЧДПУ “Тасвирий санъат ва дизайн” кафедрасига қарашли “Графика”

тўгараги фаолияти тажрибасидан шуни кузатиш мумкин: Бир ўқув йили мобайнида бир шогирд кўникмаси, қобилияти ва ҳаракатчанлигига қараб тасвирий санъатнинг турли жанрларида иккитадан ўнтагача ижодий иш қилиши мумкин. 4-6 та кишидан иборат битта ижодий гуруҳ ҳар хил тасвирлаш воситалари ва турли техникада бажарилган ишларидан, бутун бир кўргазма ташкил этиш мумкин.

Ижодий устахона усулида ишлаш оддий анъанавий машғулотлар жараёнида имкони бўлмаган, ҳар хил техника, ҳар хил тасвирлаш воситаларини қўллаш имконини туғдиради. Масалан: 10 кишидан иборат гуруҳ ҳар бири ўз қизиқишларига қараб, кимдир акварелда, кимдир мойбўёқда рангтасвир ёки гуашда кимдир миниатюра, кимдир қаламда, кўмир, соус, сангина, ретушда қаламтасвир композициялари ва ҳ.к. ишлаши мумкин. Педагог учун ижодий устахона усулидаги фаолият тўгаракдаги ҳар бир талабага эътибор бериши, улардан бир дақиқа ҳам узоқлашишга йўл қўймайдиган, лекин олинган натижадан катта ижодий қониқиш ҳосил қилинадиган нисбатан оғир, лекин қизиқарли фаолият ҳисобланади. Бу иш нафақат талабаларни балки уларнинг ижодлари билан қизиқиб келадиган ва ҳар доим маънавий кўмакка тайёр бўлган ота-оналар учун ҳам жуда қизиқарлидир.

Ижодий устахонада ишлашни режалаштириш тўгаракдаги, асосий эътибор ҳар бир талабанинг ҳоҳиши ва қизиқишлари асосида ҳар бир талаба шахсий хусусиятини ҳисобга олиб тузилади. Аммо педагог нафақат талабанинг шу пайтгача ўзлаштирган билимлари, кўникма ва малакаларини ҳисобга олиши, балки ўсиш нуқтасини ҳам белгилаб бориши, келгусидаги камолотга эришиш имкониятлари, уларнинг янги тажрибаларни эгаллашларида ёрдамлашиши, янги технологиялар ва техникалар билан таништириб боришлари керак бўлади. Ижодий устахонада машғулотда қатнашаётган талабаларнинг ўзи ҳам доимо янги технологияларни излашади, янги тажрибани ўзлаштиришга, атрофдагилар билан ўртоқлашишга ҳаракат қилишади.

Машғулотлар жараёнида ижодий устахона усулидаги ишлаш методикасининг психологик жиҳатларига эътибор бериш жуда муҳим. Сир эмаски тасвирий санъат билан энди шуғулланишни бошлаган талабалар ўзига ишонмаслик, ўз ишини паст баҳолаш, “мен яхши чиза олмайман”, “чиройли чиқара олмасамчи?”, “ҳеч кимга ёқмасачи?”, “мен умуман ҳеч нарсани эплай олмайман” каби чўчиш ҳисси юқори бўлади. Тўгаракдаги машғулотлар жараёнида аста-секин бу чўчиш ҳисси йўқолиб боради, чунки тасвирий санъат машғулотларида бажарган ишларига ҳар доим балл

қўйиб борилмайди (охиригача етказилиб, тугаллангандан кейин баҳоланади), туғаллаш учун вақтлар чегараланмайди. Охирги натижага эса албатта эришилади, ишни қайси пайтда тўхтатишни (ишини кўргазмага қўядими, конкурсга жўнатадими ёки бирон кишига совға қилишига қараб) талабанинг ўзи ҳал қилади. Бунга мисол: 2022-2023 йиллардаги "Графика" тўгараги аъзоларининг ишларидан бир неча мароталаб кўргазмалар уюштириб келинади. Бу кўргазмалардан бири 2023 йилда ЧДПУ кўргазмалар залида "Қалб уммонига саёҳат" номли ижодий кўргазмасини бўлиб ўтди. Унда "Тасвирий санъат ва мухандислик графикас" ва бошқа таълим йўналиши талабаларининг ҳар хил усулда, ҳар хил тасвирлаш воситаларида турли-туман мавзулардаги ишлари қўйилди.

Бу кўргазмага тайёргарлик жараёнида маълум бўлдики, Талабаларга аниқ мақсад қўйилса, уларнингижодий иши натижасини кўрсатиш имконияти яратилса, талабалардаги ижод қилиш, яратишга бўлган қизиқиши ортади. Ижодий устахона шароитида бирга ишлаш баробарида устозга нисбатан меҳр ва ҳурмат туйғуларини ошганлиги яққол сезилди. Кўргазмани ташкиллаштириш жараёнида уларнинг ижодий фаоллиги янада ошганлиги, жамоавий ҳамжиҳатлик, ташкилотчилик хислатларини намоён бўлиши, ўзининг меҳнати самарасидан қониқиш, фахр туйғуларини уйғонганлиги кузатилди.

Адабиётлар:

1. Анкабаев Р.Т., Гулмуродова Д.М. Дарсдан бўш вақтларида халқ амалий безак санъати ривожланиши хақида Journal Of Innovations In Scientific And Educational Research VOLUME-2, ISSUE-13 (26-December
2. Р. Ражабов, Ҳ. Султонов. Тасвирий санъат фанини ўқитиш методикаси. (ўқув қўлланма) Тошкент 2008.
3. Х.Э. Султанов, Р.Т. Анқабоев Ёш мусаввир (методик қўлланма) Тошкент 2017
4. Анкабаев Р.Т. Тасвирий саънатда машғулотларида миниатюрани рангтасвирини ўргатишнинг аҳамияти. Муғаллим ҳәм узлуксиз билимлендириў – 2021 йил № 3-2. ИССН 2181-7138

РЕЗЮМЕ

Muallif "Tasviriy san'atdan sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etishda murabbiyning o'rni" maqolasida tasviriy san'at o'qitish metodikasi va o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda murabbiyning o'rni haqida fikr yuritadi.

РЕЗЮМЕ

В статье «Роль наставника в организации внеурочных занятиях изобразительного искусства» автор рассматривает о методах обучения изобразительного искусства и о роле наставника в развитии творческих способностях учащихся.

SUMMARY

In article «Role of the mentor in organizations внеурочных occupation graphic arts» author considers about method of the education graphic arts and about role of the mentor in development creative ability students.